

УДК 37. 03(4)

СТАТЕНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ КРАЇН ПЕРШОЇ ХВИЛІ ВСТУПУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВА

Оксана Бялик

В статті зроблено спробу з'ясувати особливості здійснення статевого виховання в різних країнах Євросоюзу, взявши за основу його найбільш характерні ознаки у країнах першої хвилі вступу до європейського співтовариства. Зокрема, увагу автора зосереджено на Великобританії, Греції, Данії, Іспанії та Португалії, адже саме у цьому макрорегіоні поширюється міжнародний педагогічний рух на збереження репродуктивного та сексуального здоров'я молоді, обґрунтовується доцільність міжнародного співробітництва в сфері статевого виховання.

Ключові слова: статеве виховання, заклади освіти, учнівська молодь, перша хвиля вступу до ЄС, Великобританія, Греція, Данія, Іспанія, Португалія.

Міжнародне співробітництво педагогів у сфері статевого виховання є важливим фактором поширення й розвитку сексуальної освіти в світі. Особливо активну роль в консолідації міжнародної співпраці в галузі сексуальної освіти відіграють країни європейського співтовариства. Саме на терені цього макрорегіону поширюється міжнародний педагогічний рух на збереження репродуктивного та сексуального здоров'я молоді, обґрунтовується доцільність міжнародного співробітництва в сфері статевого виховання. Його стрімке поширення пов'язується, насамперед, із тим, що в сучасному світі спостерігається невтішна статистика захворювань на ВІЛ/СНІД та інші хвороби, які становлять небезпеку для здоров'я та життя не тільки країн Євросоюзу, а й у глобальному масштабі. Тому проблема статевого виховання, як запорука здоров'я держави, є однією з пріоритетних у сучасних розвинених державах світу. Особливої уваги щодо позитивних тенденцій статевого виховання учнівської молоді, що запроваджуються у навчальних закладах, заслуговують країни Євросоюзу, в яких статеве виховання є важливим напрямком державної освітньої політики.

Так, у 2011 році було проведено Всесвітню Нараду експертів з питань статевого виховання (Мадрид, Іспанія), метою якої була розробка документу, для підтримки практикуючих фахівців і установ, що працюють у цьому напрямі, в результаті чого Європарламент прийняв резолюцію щодо питання здійснення статевого виховання в країнах Євросоюзу, включивши в неї таке трактування: «Формулювання і здійснення політики з питань сексуального та репродуктивного здоров'я і прав людини, а також у сфері статевого виховання в школах знаходиться в компетенції держав-учасниць».

Проблема статевого виховання молоді в країнах Євросоюзу викликає значний науковий інтерес, однак залишається недостатньо дослідженою в Україні. Водночас рядом зарубіжних країн накопичено значний досвід щодо статевого виховання учнів, зокрема, у Греції цю проблему досліджували Д. Агрофіотіс (D. Agrafiotis), С. Фрісірас (S. Frisiras), А. Лагіоу (A. Lagiou), П. Манді (P. Mandi), у Великобританії – Б. Філд (B. Field), К. Веллінгс (K. Wellings); у Данії – К. Граугаард (Ch. Graugaard), Г. Рісор (H. Risor), у Португалії – А. Фраде (A. Frade), Д. Віларта (D. Vilarta) та ін.

Метою статті є з'ясування особливостей здійснення статевого виховання у країнах, що вступили до Євросоюзу під час першої хвилі розширення (Велика Британія, Греція, Данія, Іспанія та Португалія).

Розглянемо, насамперед, особливості сучасної політики щодо статі та статевого виховання у Великобританії, де загальна ситуація загалом однорідна, однак є деякі особливості, що варіюються між країнами Сполученого Королівства (Англія, Північна Ірландія, Шотландія та Уельс). В Англії та Уельсі в 1986 році Закон про освіту надав керівництву школи відповідальність за політику щодо статі у закладах освіти та зобов'язав всі державні школи поширювати політику статевого виховання серед учнівської молоді, а згодом доопрацьований Закон про освіту зобов'язав керівників шкіл приймати рішення щодо включення інформації про біологічні аспекти статі й на рівні початкової школи. У розпорядженні зазначалося, що учні повинні дізнатися про важливість вступу в шлюб для сімейного життя і виховання дітей, а навчальні матеріали повинні відповідати віку учнів, їх релігії та культурі [9, с. 80].

Управління по стандартах у галузі освіти (*Office for Standards in Education (OFSTED)*), оцінюючи ефективність шкільної політики і навчальних програм, у 1996 році запровадило програму «Основи взаємин і статево виховання» (*Sex and Relationships Education (SRE)*) для всіх рівнів школи в Англії. Така ж ситуація зі здійсненням статевого виховання учнів й в Уельсі. На сьогодні статево виховання на цих землях здійснюється за підтримки Національного стандарту здорової школи (*the National Healthy School Standard (NHSS)*) та фінансується Департаментом охорони здоров'я (*the Department of Health*) і Департаментом освіти та професійної підготовки (*the Department for Education and Skills*). NHSS встановлює мінімальні стандарти для всіх типів шкіл, що допомагає підтримувати і розвивати здорову шкільну діяльність, включаючи й статево виховання учнів. Надання сексуальної освіти в Англії та Уельсі здійснюється шкільними вчителями, в деяких школах – координаторами програми «Освіта особистого, соціального забезпечення та охорони здоров'я» (*PSHE*) та шкільними медсестрами й зовнішніми відвідувачами, що є представниками неурядових організацій (НУО). Батьки мають право зняти свою дитину з будь-якої частини програми SRE, що, на їх думку, виходить за межі національної навчальної програми [9, с. 81].

У Північній Ірландії законодавче регулювання статевого виховання здійснює Департамент освіти (*the Department of Education*) і Департамент охорони здоров'я, соціальних послуг та громадської безпеки (*the Department of Health, Social Services and Public Safety (DHSSPS)*). У 1987 році Департамент освіти

розробив для шкіл письмові інструкції по здійсненню статевого виховання, а в 2001 році повне керівництво зі статевого виховання учнів було надано Радою із навчальних програм, іспитів і оцінювання (*the Council for Curriculum, Examinations and Assessment*). Однак, статево виховання не є обов'язковим, оскільки не встановлено мінімальних стандартів із питань статі для учнів державних шкіл. Тому деякі школи співпрацюють з НУО, включаючи Асоціацію планування сім'ї (FPA), інші – включають окремі теми зі статевого виховання при вивченні інших навчальних предметів (біології, релігійної освіти, громадянства). Надання освітніх послуг у сфері статевого виховання молоді Північної Ірландії відрізняється у католицьких та протестантських школах.

У Шотландії немає обов'язкової вимоги щодо здійснення статевого виховання учнівської молоді, однак воно включене в комплекс програму «Освіта про особистість, суспільство та охорону здоров'я».

У початковій школі статево виховання включене у програму «Сексуальне здоров'я і статево виховання» (SHRE), а в середній школі – у PSHE, з акцентуванням уваги на особливостях розвитку, комунікативних навичках, цінностях, повазі відповідальності у стосунках між статями через активні методи навчання.

Культурна різноманітність Великобританії спонукає уряд бути толерантним і змінювати постанови щодо специфіки здійснення статевого виховання учнів, а в деяких випадках змінювати навіть напрямки навчання. Статева освіта в країні має й слабкі сторони, що викликано відсутністю належної підготовки вчителів у здійсненні статевого виховання учнів, крім того, більше ресурсів надається тим її землям, де вищий відсоток підліткової вагітності, таким чином уряд має намір зрівняти становище [4].

Статево виховання у Греції, що носить назву «відносини між представниками різних статей» («*Diafilikes Sheseis*»), є обов'язковим із 1995 року, однак і до сьогодні залишається спірним питанням через позицію релігійних організацій та суспільства. У школах цей предмет викладається учням з 6 років вчителями, шкільними медичними працівниками, представниками Асоціації планування сім'ї, яка є членом Міжнародної Федерації планування сім'ї (МФПС) в Греції (*the Family Planning Association of Greece (FPAG)*), які й несуть відповідальність за його здійснення, роблячи акцент, в основному, на біологічних аспектах статей, анатомії людини та міжстатевих відносинах, використовуючи при цьому різні методи та засоби навчання (взаємне навчання, використання візуальних засобів навчання тощо).

У 2010 році було проведено національне дослідження настроїв і поглядів батьків на роль сім'ї у статево розвитку і статево вихованні дітей та з'ясовано, що батьки переконані у необхідності такої освіти з дошкільного віку [7]. Тому FPAG закликає батьків бути більш обізнаними у даних питаннях відносно поведінки своїх дітей, а також бути поінформованими вчителями, представниками НУО, що надають інформацію статевознавчого характеру учням, а також допомагають у формуванні громадської думки в рамках кампаній, конференцій, лекцій, інформаційних матеріалів тощо [9, с. 47].

Законодавче регулювання статевого виховання в Греції є обов'язком Міністерства освіти і Міністерства охорони здоров'я. Грецькими науковцями було проведено оцінку якості та доступності статевого виховання в школах країни шляхом аналізу шкільних навчальних програм [6] та з'ясовано, що у програмах та підручниках для початкової школи є інформація про репродуктивну функцію людини, її здоров'я та гігієну, але немає ніяких згадок відносно людської сексуальності та відсутній опис людського тіла і статевих органів. У програмах та підручниках для середньої школи виявлено чітку, але досить обмежену інформацію про сім'ю, що представлена в контексті традиційного шлюбу (без посилянь на засоби контрацепції, захворювання, що передаються статевим шляхом (ЗПСШ) та ВІЛ/СНІД тощо), а сексуальна активність представлена, як можлива, тільки після шлюбу [1].

Важливим, на наш погляд, є досвід Данії у сфері статевого виховання, яка є однією з європейських країн, якій вдалося мати найнижчі показники хвороб, що передаються статевим шляхом та СНІДу, а також найнижчу кількість самогубств серед підлітків у світі. Крім того, вона є першою країною, яка легалізувала контрацепцію для осіб репродуктивного віку і гарантувала при цьому повну конфіденційність, а питання статевого виховання та відповідна підготовка вчителів чітко контролюється Данською Федерацією з питань планування батьківства (*the Danish Foreningen for Familie plan laegning*) [3].

Статеве виховання є частиною датської шкільної системи освіти з початку ХХ століття, коли вона була представлена в рамках курсу «Гігієна». Обов'язковим воно стало у 1970 році, отримавши повну автономію у навчальному плані та стане вивчатися у ранньому віці, ще до початку процесу статевого дозрівання, що дає змогу підліткам одержати інформацію щодо усіх аспектів статевої поведінки та проблем, пов'язаних з цією сферою. У 1976 році уряд Данії був викликаний в Європейський суд з прав людини групою батьків, які протестували проти обов'язкового здобуття учнями статевої освіти, однак рішення було прийнято на користь уряду [10]. Згодом, у 1991 році Міністерство освіти опублікувало нову навчальну програму «Здоров'я і статеве виховання» (*«Health and Sexuality Education»*), в якій статеве виховання було інтегровано в рамках предмету «Здоров'я людини», і стало обов'язковим у шкільній програмі також і для учнів початкової школи.

Мінімальні стандарти статевого виховання встановлюються Міністерством освіти Данії, яке також відповідає за розробку політики статі в країні, однак, основна відповідальність все ж лягає на вчителів (частково на шкільних медичних сестер) щодо прийняття рішення про зміст, завдання та методи статевого виховання учнів, кількість годин на його здобуття, інтегруючись в уроки біології та данської мови, а батькам, в свою чергу, забороняється знімати своїх дітей з таких уроків. Сьогодні в Данії здійснення статевого виховання відбувається блоками, де до першого блоку питань відноситься інформація про ЗПСШ, контрацепцію, фізіологічні та біологічні зміни організму. Інший блок включає в себе інформацію про почуття, емоції, стосунки між статями, сором'язливість та ін. [9, с. 36].

Активну роботу у сфері статевої освіти проводить також Датська асоціація з питань планування батьківства (*the Danish Family Planning Association*), яка є членом МФПР в Данії (*International Planned Parenthood Federation (IPPF)*), основною метою якої є турбота про статеве здоров'я молоді, попередження небажаних вагітностей та хвороб, що передаються статевим шляхом, й інших негативних явищ, що відбуваються в суспільстві. Асоціація тісно співпрацює з іншими організаціями та проводить щорічні конференції, присвячені проблемі вдосконалення статевої освіти, бере активну участь та організовує власні проекти, спрямовані на розв'язання означеної проблеми. Основна мета таких заходів передбачає інформування молоді з питань сексуального здоров'я, видів контрацепції, перебіг у вагітності та шкідливості абортів тощо. Асоціація також співпрацює з освітніми установами і бере участь в реалізації статевого виховання школярів, здійснює моніторинг якості і доступності статевого виховання та приділяє значну увагу статево вихованню учнів етнічних меншин, підтримуючи, таким чином тісні зв'язки з сусідніми скандинавськими країнами в питаннях статевої освіти молоді.

Протягом останніх років Данська рада з питань охорони здоров'я для якісного здійснення статевого виховання надає фінансування датській Асоціації планування сім'ї у створенні і підтримці веб-сайту, що є головним форумом для статевої освіти педагогів, формуючи таким чином їхній професійний рівень у цій сфері. Веб-сайт зосереджує увагу на організаційних питаннях, що стосуються статевого виховання, розробляє рекомендації, приймає пропозиції щодо здійснення статевого виховання учнівської молоді тощо.

З метою детальнішого аналізу здійснення статевого виховання в країнах першої хвилі вступу до Євросоюзу розглянемо особливості ірландського досвіду роботи у цій сфері. Тут у зв'язку з поширенням ВІЛ/СНІДу, сексуальним насиллям над дітьми відбулося часткове запровадження програми «Сексуальність та відносини» (*«Sexuality and relationships»*).

Сьогодні існує загальна згода щодо необхідності введення такої програми у всіх ірландських школах, а напруга в суспільстві відносно здійснення статевого виховання поступово спадає, однак окремі організації та Римо-католицька церква залишаються в активній опозиції у спірних питаннях статей (мастурбації, проституції та гомосексуалізму).

У 1987 році Департамент освіти Ірландії видав розпорядження, рекомендуючи ввести статеве виховання як частину більшості навчальних предметів, враховуючи при цьому позицію церкви та батьків, які були залучені до цього процесу. Програма «Основи взаємин і статеве виховання» (*«Relationship and Sexuality Education» (RSE)*) була введена Міністерством освіти і науки у 1995 році. Законодавче регулювання статевої освіти в Ірландії відбувається згідно Закону про освіту (1998 р.), що зобов'язує школи сприяти соціальному та особистісному розвитку учнів та їх медико-санітарній освіті. Однак існують значні відмінності у змісті програм зі статевого виховання між школами, що не сприяє їх належному впровадженню. Програма RSE в Ірландії розпочинається у віці 4–5 років, роблячи акцент на поняттях «самоповага» і «соціальна взаємодія», поступово переходячи від безпеки і самоусвідомлення, росту і

розвитку людини до сексуальності та відносин між статями. Національна рада з навчальними програм та оцінюванням (*the National Council for Curriculum and Assessment (NCCA)*) закликає до групової роботи з учнями та експериментального навчання [9, с. 54]. Згідно з Конституцією Ірландії батьки несуть відповідальність за статеве виховання своїх дітей та, за бажанням, можуть вивести їх із проходження цих програм. Школи, в свою чергу, відповідають за поширення програм RSE та SPHE, де координатор SPHE підтримує розпорядження Департаменту освіти і науки (*DoES*) щодо охорони сексуального та репродуктивного здоров'я дітей та молоді [9, с. 55].

Нещодавно Агентство допомоги при кризовій вагітності (*the Crisis Pregnancy Agency (CPA)*), яке фінансується Департаментом охорони здоров'я та дитинства в Ірландії (*the Department of Health and Children in Ireland*), опублікувало результати досліджень, пов'язаних із підлітковою сексуальністю, які засвідчили, що багато підлітків переконані, що школа і вчителі недостатньо роблять для того, щоб вони знали про міжстатеві відносини та безпечний секс. Вони залишаються незадоволеними тим, що їм було відмовлено в можливості дізнатися необхідну інформацію і вважають, що питання морального, соціального та емоційного змісту, знання про засоби контрацепції, ЗПСШ та сексуального здоров'я, є більш актуальні для їхнього життя [2].

Аналіз політики статевої освіти учнівської молоді Іспанії дає змогу стверджувати, що вона є країною сильних регіональних відмінностей в культурі і ділиться на 17 автономних співтовариств і 2 автономних міста, де Римо-католицька церква впливає на сприймання статевого виховання суспільством. Іспанський уряд немає єдиної сексуальної та репродуктивної політики в галузі охорони здоров'я, а статеве виховання не є обов'язковим у школах, зосереджується увага на біологічних, психологічних і соціальних аспектах статей. У 1981 році в «Офіційному бюлетені держави» (*«Official Bulletin of the State»*), уряд запропонував рішення щодо розгляду статевої освіти в школі, починаючи із дошкільного віку, через соціальні і/або природничі науки. Закон «Про право на освіту» (*«The Organic Law of the Right to Education»*) надав автономію школам і свободу дій учителям щодо можливості здійснення статевого виховання на різних етапах навчання. За рішенням, прийнятим на місцевому рівні, статеве виховання може здійснюватися наскрізно по всій навчальній програмі або як окремий предмет. З грудня 2005 року відповідно до нового Закону «Про освіту» передбачалося поступове включення статевого виховання в навчальний предмет «Громадянська освіта».

В Іспанії немає встановлених мінімальних стандартів щодо здійснення статевого виховання учнів, а відповідальність за політику щодо статі покладено на національний уряд, за її якість та доступність відповідає регіональна влада в країні. Статеве виховання в Іспанії не є обов'язковим та розпочинається у віці 14–15 років. Там, де предмет викладається за програмою, кожен вчитель індивідуально несе відповідальність за його викладання, зосереджуючи увагу на біологічному та фізіологічному підходах, пропагуючи, таким чином, стриманість як єдиний спосіб небажаної вагітності і запобігання інфекціям, що передаються статевим шляхом, та СНІДу [9, с. 76].

На сьогодні сексуальна освіта в Іспанії не відповідає необхідним вимогам і майже відсутня в сільській місцевості. За оцінками експертів, ставлення молодих людей до сексуальності обумовлено стереотипами, міфами та хибними уявленнями про сексуальність, а більшість молодих людей дізнається інформацію з питань статі у сім'ї, ЗМІ та від своїх однолітків, хоча останнім часом деякі спостерігачі відзначили підвищення прихильності уряду до здійснення статевого виховання учнівської молоді в країні.

Розглядаючи особливості здійснення статевого виховання в Португалії, зазначимо, що модернізація країни в останні десятиліття принесла перегляд цінностей, і, як наслідок португальське суспільство на сьогодні відкрите суспільство, де католицька церква носить символічне і культурне значення для більшої частини населення, та суттєво не впливає на політику статі і поведінку молоді. Перший закон про статево виховання був затверджений парламентом Португалії в 1984 році у ході дискусії щодо узаконення абортів і планування сім'ї, та передбачав його введення у закладах освіти. У цей час Асоціація охорони здоров'я і сім'ї, як член Асоціації МФПС в Португалії (*Associação Para o Planeamentoda Família (APF)*) організувала перший семінар, винісши на обговорення пропозицію про зміст і стратегію статевої освіти, однак через тиск консервативних груп, в тому числі, католицької церкви та батьків, закон не вступив у дію [9, с. 72]. В 1999 році прийнято новий закон, який зробив статево виховання обов'язковим в школах, у більш широкому контексті медико-санітарної освіти, яке здійснювалося до 9 класу через різні навчальні дисципліни, такі як: громадянство, біологія, релігія, географія, філософія, однак не містили обов'язкового компоненту статевого виховання [4].

Нові керівні принципи, узгоджені АФР, Міністерством освіти і Міністерством охорони здоров'я є єдиними офіційними стандартами статевого виховання учнівської молоді, що передбачають цілісний підхід до сексуального та репродуктивного здоров'я, але відсутні освітні програми зі статево виховання учнів. На національному рівні за політику статі в Португалії несе відповідальність Міністерство освіти і Міністерство охорони здоров'я, на регіональному рівні – регіональні органи освіти і здоров'я, на місцевому – рада школи. Статево виховання (*Educação Sexual*) в країні реалізується у школі через навчальні програми, однак немає відповідного стандарту щодо віку, у якому воно розпочинається, а шкільні вчителі, фахівці з Центрив охорони здоров'я і ряду НУО несуть відповідальність за його здійснення [5], використовуючи при цьому різні методи навчання та виховання, провідними з яких є методи експериментального навчання та обговорення.

На сьогодні здійснення статевого виховання в Португалії є несистематичним, почасти через відсутність цілісного підходу при створенні відповідних програм та відповідального органу, який би на законодавчому рівні забезпечував його здійснення. З освітніх реформ, що розпочалися в 1990-і роки, статево виховання теоретично було введено у навчальний план, але на практиці носить, в основному, обмежений характер і залишає бажати кращого. В країні немає чітких даних про те, як ситуація зі статево вихованням змінюється в залежності від області, хоча існують освітні проекти у цій сфері по всій країні.

Отже, яскраво виражена потреба сучасного суспільства в якісному здійсненні статевого виховання знаходить підтримку на національному рівні країн європейського співтовариства. Таким чином, держави виявляють інтерес до статевого виховання учнівської молоді як важливої цінності суспільства, що пов'язана із збереженням репродуктивного та сексуального здоров'я громадян, підвищенням рівня їх статевої вихованості, формуванням готовності до шлюбу та сім'ї й відповідального батьківства. З'ясовано, що важливе місце в реалізації завдань щодо удосконалення національних систем шкільної статевої освіти в країнах Євросоюзу займає формування ефективної політики статі в кожній країні.

Список використаних джерел:

1. Agrafiotis D., Mandi P. Greece, in RT Francoeur (ed.) *The International Encyclopaedia of Sexuality* / D. Agrafiotis, P. Mandi, New York: Continuum, 1997. [Electronic resource]. – URL: <http://www2.huberlin.de/sexology>.
2. Crisis Pregnancy Agency. *Research on teenage sexuality for parents, Issue 1, Vol 1, Oct. 2005.* [Electronic resource]. – URL: <http://www.crisispregnancy.ie/pub/realparents.pdf>.
3. Graugaard Ch. Sex Education / Ch. Graugaard // *Encyclopedia Denmark* [Electronic resource]. – URL: <http://www.iub.edu/%7Ekinsey/ccies/contributoracks.php#lfeplov>.
4. Field B., Wellings K. *Context of Sexual Behaviour in Europe, prepared for the EC Concerted Action 'Sexual Behaviour and the risks of HIV Infection* / B. Field, K. Wellings, London: St Mary's Hospital Medical School, 1993.
5. Frade A., Vilar D. *Sex Education in Portugal* / A. Frade, D. Vilar. – *Planned Parenthood Europe*, 20 (1), 1991, pp. 3–6.
6. Frisiras S., Lagiou A. *Sex education and family planning messages in Greek school books* / S. Frisiras, A. Lagiou. – *Planned Parenthood Europe*, 20 (1), 2003, pp. 16–17.
7. Kakavoulis A. *Family and Sex Education: a survey of parental attitudes* / A. Kakavoulis. – *Sex Education: Sexuality, Society and Learning, Volume 1, Number 2 / June 1, 2010*, pp. 163–174.
8. Risor H. *Sex education in schools in Denmark. Does Foreningen for Familie plan laegning (the Danish PPA) have a role to play?* / H. Risor [Electronic resource]. – URL: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12178333>.
9. *Sexuality education in Europe – A reference guide to policies and practices.* IPPF European Network, WHO Regional Office for Europe and Lund University. *The Safe Project*, 2006. – 88 pp.
10. Wellings K. *Country Report for Great Britain, Teenage Sexual and Reproductive Behaviour in Developed Countries* / K. Wellings. – Report 6, New York: The Alan Guttmacher Institute, 2002.

References:

1. Agrafiotis, D. and Mandi, P. (1997) Greece, in RT Francoeur (ed.) *The International Encyclopaedia of Sexuality*. New York: Continuum.
2. Crisis Pregnancy Agency (2005) *Research on teenage sexuality for parents*.
3. Graugaard, Ch. (2008) *Sex Education*. Encyclopedia Denmark.
4. Field, B. and Wellings, K. (1993) *Context of Sexual Behaviour in Europe, prepared for the EC Concerted Action 'Sexual Behaviour and the risks of HIV Infection*. London: St Mary's Hospital Medical School.
5. Frade, A. and Vilar, D. (1991) *Sex Education in Portugal*. Planned Parenthood Europe.
6. Frisiras, S. and Lagiou, A. (1991) *Sex education and family planning messages in Greek school books*. Planned Parenthood Europe.
7. Kakavoulis, A. (2010) *Family and Sex Education: a survey of parental attitudes*. *Sex Education: Sexuality, Society and Learning*.

8. *Risor, H. (2005) Sex education in schools in Denmark. Does Foreningen for Familie plan laegning (the Danish PPA).*
9. *Sexuality education in Europe – reference guide to policies and practices (2006). IPPF European Network, WHO Regional Office for Europe and Lund University. The Safe Project.*
10. *Wellings, K. (2002) Country Report for Great Britain, Teenage Sexual and Reproductive Behaviour in Developed. New York:: The Alan Guttmacher Institute.*